

ФІНАНСОВО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ У СФЕРІ СТАБІЛІЗАЦІЇ ГРОШОВО-КРЕДИТНОГО ТА ВАЛЮТНОГО РИНКІВ УКРАЇНИ

FINANCIAL AND LEGAL BASES OF THE UKRAINIAN NATIONAL BANK ACTIVITY IN THE STABILISATION OF THE UKRAINIAN MONEY AND CREDIT MARKETS AND FOREIGN EXCHANGE MARKET

Ментух Н.Ф.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки та правознавства
юридичного факультету Тернопільського національного економічного університета*

Шевчук О.Р.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового регулювання
економіки та правознавства
юридичного факультету Тернопільського національного економічного університета*

Статтю присвячено висвітленню діяльності Національного банку України у сферу стабілізації грошово-кредитного та валютного ринків України. Проаналізовано пропозиції різних вчених щодо нормотворчої діяльності НБУ в період економічної нестабільності. Автор здійснює аналіз основних нормативно-правових актів НБУ, прийнятих для стабілізації грошово-кредитного та валютного ринків України.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, нормотворча діяльність, золотовалютні резерви, банківська система, економічна політика.

Статья посвящена освещению деятельности Национального банка Украины в отрасли стабилизации денежно-кредитного и валютного рынков Украины. Проанализированы предложения различных ученых по нормотворческой деятельности НБУ в период экономической нестабильности. Автор проводит анализ основных нормативно-правовых актов НБУ, принятых для стабилизации денежно-кредитного и валютного рынков Украины.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, нормотворческая деятельность, золотовалютные резервы, банковская система, экономическая политика.

The article is devoted to Financial and legal bases of the Ukrainian national bank activity in the stabilisation of the Ukrainian money and credit markets and foreign exchange market. The scientist offers various scholars on rulemaking NBU in period of economic instability. The author analyzes the basic normative-legal acts adopted by the NBU to stabilize the monetary-credit and foreign exchange markets of Ukraine.

Key words: monetary policy, standard-setting activities, reserves, banking, economic policy.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки України висуває нові вимоги до Національного банку України, які полягають у необхідності захисту стабільності національної грошової одиниці не лише від об'єктивних економічних коливань, але і від впливу зовнішніх агресорів і внутрішніх політичних протистоянь. Для цього грошово-кредитна політика Національного банку України як складова частина економічної політики країни має забезпечити відповідне монетарне підґрунтя для стабільного соціально-економічного розвитку – цінову стабільність та низьку інфляцію в довгостроковому періоді.

Стан дослідження. Проблематика правового регулювання діяльності Національного банку України широко обговорюється в науковій літературі, зокрема в працях О. Дзюблюка, В. Козюка, І. Лютого, В. Міщенко, А. Мороза, М. Савлука, А. Савченко, В. Стельмаха, С. Тігіпко, В. Ющенко, К. Цвайгерта, Дж. Гольда, Ф. Вуда, Ф. Канна, Г. Бермана, Дж. Фридланда, Р. Циммерманна, І. Шихата та інших.

Виклад основного матеріалу. Національний банк України на сучасному етапі своєї діяльності за-

безпечує стабільність національної грошової одиниці в надскладних економічних та політичних умовах.

Деякі події складно було спрогнозувати, наприклад, втрату Криму і війну на Донбасі. Наслідки цих подій проявляться пізніше, можливо, лише до кінця року. Ще одну групу ризиків складають популістські рішення парламенту. Україна, схоже, вступає в новий передвиборний період, коли небезпека економічно необґрунтованого та шкідливого політичного піару особливо велика. Українські банки не застраховані від нових законодавчих ініціатив, які можуть значно погіршити їхній фінансовий стан. Зараз, наприклад, на слуху питання про можливу примусову конвертацію в гривню валютних кредитів. Позиція Національного банку України та Міністерства фінансів щодо цього була фактично проігнорована, фахівцям не дали часу на підготовку виваженого і продуманого проекту.

Високий рівень залежності країни від зовнішнього енергопостачання також породжує необхідність зниження ризику негативного впливу на економіку, пов'язаного із зростанням вартості ресурсів через диверсифікацію джерел постачання, впровадження енергозберігаючих технологій та пошуку альтерна-

тив. Це вимагає прискорення темпів впровадження необхідних заходів, оскільки 60% у ціноутворенні України залежить від вартості енергоресурсів [1, с. 25].

На зміну валютних курсів певною мірою також впливають спекулятивні операції, пов'язані з реалізацією нестійкої валюти, які ще більше ослаблюють її. Економічна та політична ситуація в країні й перспективи її подальшого розвитку формують відношення світового та внутрішнього ринку до відповідної валюти, індикатором чого є еластичність попиту та поширення застосування валюти при міжнародних розрахунках. Таким чином, спекуляція та паніка як суб'єктивні реакції агентів ринку [2, с. 8] безпосередньо впливають на динаміку валютного курсу, що зумовлює необхідність запровадження режиму гнучкого курсоутворення в стабільних умовах.

Стримуючим фактором кризових явищ при гнучкому курсоутворенні є формування достатнього обсягу золотовалютних резервів, який надає можливість державного втручання в разі наявності негативних тенденцій зміни обмінного курсу гривні, а також є індикатором платоспроможності для зовнішніх позичальників. Так, за результатами проведених досліджень країни з більшим обсягом сформованих резервів зазнають значно меншого знецінення національної валюти, що пов'язано з коливанням курсу [3].

Основні засади грошово-кредитної політики на 2014 рік визначають завдання грошово-кредитної політики та показники діяльності Національного банку України (далі – Національний банк) у середньостроковій перспективі для забезпечення стабільності грошової одиниці України та досягнення цілей, визначених Законом України «Про Національний банк України», і враховують тенденції та прогноз розвитку економіки, бюджетної сфери та грошово-кредитного ринку.

Пріоритетною метою грошово-кредитної політики відповідно до законодавства України є досягнення та підтримка цінової стабільності в державі. Головним критерієм успішності проведення грошово-кредитної політики розглядається підтримання в середньостроковій перспективі (від 3 до 5 років) низьких стабільних темпів інфляції, що вимірюються індексом споживчих цін.

Економічні та політичні виклики, яких зазнала Україна на початку року, вимагають вжиття радикальних та нестандартних заходів у напрямі відновлення макроекономічної та фінансової стабільності в державі, а також проведення економічних і соціальних реформ.

Аналіз основних нормативно-правових актів, прийнятих НБУ, свідчить про застосування жорстких директивних засобів впливу з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Кризовий період вимагає використання жорстких обмежень, зокрема у сфері купівлі-продажу іноземної валюти.

Так 29 серпня 2014 року було прийнято постанову Правління НБУ – 540 «Про введення додаткових механізмів для стабілізації грошово-кредитного та валютного ринків України», якою запроваджено

наступні заходи щодо діяльності банків та фінансових установ: дозволити резидентам здійснювати погашення кредитів, позик (у тому числі фінансової допомоги) в іноземній валюті за договорами з нерезидентами, у тому числі в разі укладання додаткових угод до кредитних договорів, не раніше строку, передбаченого договорами; уповноважені банки здійснюють операції з купівлі-продажу іноземної валюти за гривні на міжбанківському валютному ринку України відповідно до нормативно-правового акта Національного банку України, що регулює порядок та умови торгівлі іноземною валютою. Фізичні особи-нерезиденти здійснюють такі перекази на підставі документів, що підтверджують джерела походження коштів; банки зобов'язані обмежити видачу готівкових коштів у національній валюті через каси та банкомати в межах до 150 000 гривень на добу на одного клієнта; уповноважені банки мають право достроково повертати вклади, залучені в іноземній валюті за всіма типами договорів, та достроково погашати ощадні (депозитні) сертифікати, номіновані в іноземній валюті, у національній валюті за курсом купівлі іноземної валюти уповноваженого банку на день проведення операції; уповноважені банки зобов'язані обмежити видачу (отримання) готівкових коштів в іноземній валюті з поточних та депозитних рахунків клієнтів через каси та банкомати в межах до 15 000 гривень на добу на одного клієнта в еквіваленті за офіційним курсом Національного банку України; видача готівкових коштів у межах України за електронними платіжними засобами, що емітовані як резидентами, так і нерезидентами, здійснюється виключно в гривнях; іноземна валюта, переказана з-за кордону на користь фізичної особи-резидента і нерезидента для виплати готівкою без відкриття рахунку, виплачується одержувачу виключно в гривнях.

Постанова Правління НБУ – 515 «Про врегулювання ситуації на валютному ринку України» від 20 серпня 2014 передбачає, що розрахунки за операціями з експорту та імпорту товарів, передбачені в статтях 1 та 2 Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», здійснюються у строк, що не перевищує 90 календарних днів. А також встановлює вимогу щодо обов'язкового продажу на міжбанківському валютному ринку України надходжень в іноземній валюті з-за кордону на користь юридичних осіб, які не є уповноваженими банками, фізичних осіб-підприємців, іноземних представництв (крім офіційних представництв), на рахунки, відкриті в уповноважених банках для ведення спільної діяльності без створення юридичної особи, а також надходжень в іноземній валюті на рахунки резидентів, відкриті за межами України на підставі індивідуальних ліцензій Національного банку України.

Постановою Правління НБУ – 435 від 22 липня 2014 року затверджено Інструкцію щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі. Інструкція дозволяє під час надзвичайного режиму роботи за рішенням Керівника дозволяєть-

ся вжиття заходів, спрямованих на запобігання загрози життю і здоров'ю працівників Національного банку та збереження майна України без дотримання вимог нормативно-правових актів, технологічних інструкцій, описів операційних процесів. У разі запровадження надзвичайного режиму роботи банки та Національний банк мають за потреби забезпечити проведення операцій у святкові, вихідні дні та неробочий час. У разі захоплення приміщення банку озброєними особами та/або доступу сторонніх осіб до засобів захисту інформації та програмно-технологічних засобів проведення платежів учасник має терміново повідомити про це територіальне управління за місцем свого розташування або Центральну розрахункову палату. Територіальне управління, отримавши цю інформацію, негайно повідомляє Центральну розрахункову палату [4].

Постановою Правління НБУ – 578/ДСК Літер «В» від 17 вересня 2014 року затверджено Порядок банківського обслуговування мобільними підрозділами банку військових частин, суб'єктів господарювання, населення в разі запровадження надзвичайного режиму роботи [5].

Дії Національного банку в умовах впливу коштів з банківських рахунків обумовлювалися необхідністю підтримки ліквідності банків на належному рівні з метою уникнення кризи неплатежів та забезпечення вчасного виконання зобов'язань банків перед вкладниками. З цією метою були розроблені додаткові спеціальні механізми підтримки ліквідності банків, що зазнали впливу депозитів.

Крім цього, у цей період уживалися заходи щодо збільшення внутрішньої вартості гривні через інструменти процентної політики, а також запроваджувалися тимчасові стабілізаційні заходи адміністративного характеру в частині регулювання здійснення валютних операцій.

Також з метою стабілізації ситуації та створення надійних підвалин для забезпечення фінансової стабільності та відновлення економічного зростання Уряд і Національний банк розробили програму стабілізаційних заходів, яка могла би бути підтримана коштами міжнародних фінансових організацій.

У короткостроковій перспективі на динаміку цінних процесів може мати суттєвий вплив очікуване вжиття Урядом жорстких заходів у напрямі нівелювання макроекономічних дисбалансів. Національний банк обмежено реагуватиме монетарними засобами та методами на цінові зміни, які зумовлюватимуться рішеннями у сфері адміністративно регульованих цін і тарифів, структурного реформування економіки та впливу зовнішніх шоків – економічних і політичних. У цьому разі враховуватиметься те, що структурні реформи та адміністративне регулювання цін і тарифів хоча і можуть зумовлювати коливання цін у короткостроковій перспективі, у середньостроковому періоді навпаки сприятимуть ціновій стабільності через усунення диспропорцій та покращення показників ефективності відповідних галузей економіки.

На думку автора, у міру стабілізації ситуації на грошово-кредитному ринку та набуття стійкого ха-

рактеру процесами відновлення депозитної бази банків Національний банк відмовлятиметься від застосування тимчасових механізмів та переходитиме до стандартних процедур монетарного регулювання.

У міру досягнення основної цілі грошово-кредитної політики підтримуватиметься діяльність Уряду щодо відновлення економічного зростання. Така робота концентруватиметься в площині створення умов для активізації кредитної підтримки банками реального сектору економіки та зниження процентних ставок. Зокрема, залежно від стану грошово-кредитного ринку розглядатиметься питання щодо надання відповідних монетарних стимулів через використання засобів і методів грошово-кредитної політики. Активізації кредитної діяльності банків також сприятимуть заходи, спрямовані на підтримку стабільності банківської системи, а саме: удосконалення законодавства України в частині покращення корпоративного управління та систем управління ризиками в банках; подальше посилення захисту прав кредиторів та сприяння зменшенню обсягів проблемних активів банків; підвищення рівня капіталізації банків.

На думку автора ефективна реалізація завдань з створення системних передумов для забезпечення стабільності грошової одиниці в довгостроковій перспективі передбачає активну співпрацю та координацію дій Національного банку з усіма гілками влади. Це стосується питань підтримки макроекономічної стабільності, захисту прав вкладників й інших кредиторів, створення сприятливого інвестиційного клімату тощо. Відповідна робота передбачає активну роль Національного банку під час підготовки загальнодержавних прогнозних і програмних документів, проектів законів і нормативно-правових актів, а також участі в практичній реалізації відповідних заходів.

Також необхідно вживати заходи в напрямі посилення довіри населення до політики Національного банку та підвищення рівня її підтримки суспільством. З цією метою Національний банк має вдосконалити систему комунікацій із громадськістю. З використанням усіх наявних каналів інформування відбуватиметься роз'яснення цілей грошово-кредитної політики та заходів щодо їх досягнення і формування на ринку позитивних очікувань. Також продовжуватиметься робота з підвищення рівня фінансової грамотності населення. У міру поступового підвищення інформованості громадян з питань функціонування фінансових ринків акцент робитиметься на популяризації новітніх фінансових інструментів інвестування та безготівкових розрахунків. Це сприятиме розвитку внутрішнього фінансового ринку та в перспективі – зменшенню залежності економіки України від зовнішніх джерел фінансових ресурсів.

Не можна не врахувати й політичні фактори, особливо в умовах сьогодення, що викликає необхідність забезпечення політичної стабільності, злагожденості та прогнозованості дій уряду з питань напрямів розвитку країни та впровадження необхідних для цього заходів. У нинішній ситуації, яка склалася в країні (постійна зміна уряду, виборчі процеси, невизначе-

ність і неможливість спрогнозувати подальші кроки щодо напрямів та пріоритетів розвитку), інвестори обережно ставляться до національного ринку, що проявляється у відсутності значних капіталовкладень навіть за привабливої ринкової кон'юнктури. За таких умов стабілізація політичної ситуації набуває особового значення.

Висновки. Отже, основні напрямками діяльності Національного банку України повинні бути спрямовані на:

- забезпечення низького та передбачуваного рівня інфляції протягом тривалого періоду з урахуванням потреб товаровиробників;
- забезпечення відповідності прогнозованого рівня інфляційних очікувань та його фактичних результатів;
- поліпшення структури експорту та імпорту, стабільна динамік зростання чистого експорту;
- розширення міжнародних зв'язків і ринків збуту;
- підвищення рівня продуктивності праці;

- зниження рівня доларизації через укріплення довіри суб'єктів господарювання та населення до національної валюти;

- утримання відносно низького рівня дефіциту бюджету;

- зниження обсягу зовнішньої заборгованості;

- нарощення інвестицій в основний капітал;

- забезпечення зростання рівня доходів населення.

Подальшим кроком має бути проведення ефективних економічних реформ, успішність яких пов'язана з відповідністю темпів економічного розвитку та нововведень податково-бюджетної сфери із змінами валютно-курсової політики, результатами яких має бути становлення конкурентоспроможних вітчизняних підприємств у різних галузях економіки, забезпечення покращення макроекономічних показників, сприяння мінімізації валютних ризиків. Сталого розвитку повинні набути фінансові ринки для застосування непрямих інструментів впливу на рівень відсоткових ставок Національним банком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Геєць В.М. Економічна динаміка та монетарна політика / В.М. Геєць : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2002 р. – С. 25–51.
2. Шаров О. Деякі уроки валютної кризи / О. Шаров // Вісник НБУ. – 2012. – № 1. – С. 8–10.
3. Авдокушин Е. Выбор параметров паритетного курса и золотовалютных Резервов/ Е. Авдокушин // Вопросы экономики. – 2004. – №11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vopreco.ru/rus/archive.files/n11_2004.html#an4.
4. «Про затвердження Інструкції щодо організації роботи банківської системи в надзвичайному режимі» : Постанова Правління Національного банку України від 22 липня 2014 року – 435 Дебет-Кредит (Галицькі контракти) від 11.08.2014. – 2014. – С. 32.–43.
5. «Про затвердження Порядку банківського обслуговування мобільними підрозділами банку військових частин, суб'єктів господарювання, населення в разі запровадження надзвичайного режиму роботи» : Постанова Правління Національного банку України від 17 вересня 2014 року – 578/ДСК Літер «В». – Вісник НБУ. – 2014. – № 2. – С. 3–8.